

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

**МАТЕРІАЛИ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ, ВИКЛАДАЧІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ**

(Суми, 18-19 квітня 2019 року)

**Суми
2019**

Вікторія Гавриленко,

аспірантка Сумського державного університету

ДУХОВНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ДОБИ БАРОКО ЯК ДЖЕРЕЛО ОСЯГНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ

Національний світогляд постає як збірна система поглядів, ідей, настанов, уявлень, що має об'єднавчу властивість і є маркером кожного окремого народу. Великий інтерес із точки зору виявлення світоглядних доміант українців викликає ранньомодерна доба – адже цей період відзначений активним національним самоутвердженням. Питання національного характеру, менталітету та світогляду, що порушувалося в працях М. Костомарова, Д. Чижевського, І. Мірчука, О. Кульчицького, М. Шлемкевича, С. Кримського, не втрачає своєї актуальності й донині.

Оскільки світогляд є метафізичним явищем і відображає сприйняття навколишньої дійсності, ставлення до світу та розуміння його явищ, то виникає питання: у яких пам'ятках закарбовується саме його національна специфіка? Безперечно, найбільш сприятливою сферою вираження світоглядних рис є духовна культура, що вбирає мистецтво, релігію й філософію. Водночас, найкращими ресурсами для осмислення світогляду є нематеріальні об'єкти культурного спадку, зокрема музика, література, філософія.

Як стверджував М. Шлемкевич, українська пісня є “відповідь світові на всі його, нерозгадані трагічно-гірні запитання” [3, с.51]. Це твердження можна застосувати не лише до пісні, а й до музики взагалі. Адже саме барокова музична культура є одним із найвагоміших складників особливого культурного образу доби. А тому мета розвідки – окреслити сутність музичної духовно-культурної спадщини як джерела осмислення національного світогляду Барокової доби. Для цього необхідно визначити роль духовної культури як форми вираження національного світогляду та розглянути жанрове розмаїття барокової музики в контексті виявлення загальних світоглядних уявлень доби.

Аналізуючи спроби характеристики українського національного характеру та світогляду, здійснені у попередніх філософських, культурологічних і психологічних розвідках, зазначимо, що дослідники завжди надавали великого значення духовній культурній спадщині. Так, у концепції Д. Чижевського серед шляхів характеристики національного типу – дослідження народної творчості, характеристика яскравих історичних епох, характеристика видатних представників народу [4, с.15]. Тому духовно-культурна спадщина однієї з найвиразніших епох – українського Бароко – дає багатий матеріал для осмислення національного світогляду. Синтетичність народної творчості, згідно з думкою Д. Чижевського, є однією з головних перепон у цій справі. Тому, на нашу думку, виокремлення й аналіз національної культурної спадщини конкретної доби сприятиме більш точним висновкам щодо світогляду, аніж загальний.

Показовими для осмислення барокового світогляду є мистецькі жанри, що з'явилися, викристалізувалися й утвердилися саме в XVII–XVIII століттях і є породженням доби. До таких належать: партесний концерт, кант, лірична й козацька пісня, активно побутуючий епос (думи й історичні пісні) тощо. Другим основоположним джерелом є філософська думка доби Бароко. Таке оновлене (у порівнянні з минулими епохами) творення духовної культури невіддільне від формування нового типу людини. Саме тому, як підкреслює Д. Чижевський, з'явився вираз “барокова людина”, що означає спільну забарвленість усіх сфер культурного життя, за якого “навіть творець культури, людина, так само просякнений тими самими стилістичними елементами, як і вся культура його часу” [5, с.67].

У характерологічній концепції О. Кульчицького серед головних умов формування національного характеру зустрічаємо культуроморфічні. Так, культура розглядається, як чинник впливу на формування національної психіки, а від себе додамо, що і світогляду також. Водночас варто підкреслити і зворотність впливу: саме оновлення світоглядних настанов веде до оновлення духовно-культурного образу епохи. О.Кульчицький вказує на встановлення

характерного для українського народу “лицарсько-козацького” типу людини “підпорядкованої ідеалові оборони честі, волі і віри, героїчній формі життя” [2]. Проте, наголошує й на існуванні “авантюрицько-здобичницького” козацького типу, який, все ж, не був основним у творенні образу козаччини.

Співвідношення цих двох типів світоглядних настанов виявляється більш за все в епосі та козацьких піснях. Саме їхній зміст може допомогти визначенню не ідеалізованого чи романтизованого образу верстви, що мала великий вплив на формування національного світогляду, а дійсний, з усіма протиріччями й суперечностями. Адже, як наголосив М. Шлемкевич, український епос “обертається не в уявному, але в реальному, історичному світі” [3, с.50]. І дійсно, епічні твори спираються на показ історичних подій та відповідного становища. Так, завдяки жанрово-змістовим особливостям історичних пісень та дум – оповідності, фактичності та історичній обумовленості – маємо яскраві характеристичні портрети найвиразніших представників (у збірних епічних образах) і ключових постатей козацької спільноти: Коновченка, Хведора Безрідного, Самійла Кішки, Богдана Хмельницького тощо. Але епос – це ще й відгук, вираження сприйняття, розуміння і критичної оцінки подій, ставлення до оспіваних героїв (а воно не завжди є позитивним), тобто відображення дійсності через призму світогляду.

Згідно з концепцією О. Кульчицького, є два характерні типи українського національного характеру: “*vita maxima et heroica*” і “*vita minima*” [3, с.16]. Це ж твердження, відповідно, є справедливим і для світогляду, як глибшого поняття. Закономірно, що підтвердження “*vita maxima*” слід шукати саме в епічних творах та почасти в козацьких піснях. Але “*vita minima*”, що відображає схильність до “притаєного існування” (за Кульчицьким), виражено в інших формах духовної культури. Щодо музичних жанрів, то відображенням цього *vita minima* може бути партесний концерт. Питомо бароково-українські партесні концерти релігійного змісту, створені музикантами-професіоналами для супроводу відправлення церковних богослужінь, утверджують диктовану християнством смиренність. Водночас релігійні сюжети, пишно оформлені в партесних

концертах величним, багатоголосним звучанням хорів, що перегукуються і зливаються в повнокровні співзвуччя, набувають притаманного добі драматизму.

Секуляризація релігійних ідей у XVII–XVIII століттях виявилася у формуванні й побутуванні мирських пісень релігійного чи моралізаторського змісту – кантів та псалмів. Творені освіченим українством та духівництвом, такі пісні, переходячи в усне народне побутування, наповнювалися новими трактуваннями й відтінками змісту. Так, музика церковної сфери та позацерковні, мирські релігійні пісні створювали середовище для припинення суспільного протистояння й заглиблення у власний внутрішній світ, де ведеться вже суб'єктивна боротьба. Закономірно, що як у партесних концертах, так і в малих музичних формах, зокрема релігійних кантах і псалмах, переломлення християнських установок відбувається через національне сприйняття.

Ще одним ресурсом для осягнення світогляду широких мас населення є українська народна пісенність. Прагнення оспівати, і в такий спосіб осмислити й закарбувати ключові моменти селянського життя призвело до формування груп необрядових пісень. Зазвичай, у піснях кожної з цих груп порушуються важливі і злободенні питання, актуальні в повсякденності простого люду. За Л. Корній, основний фонд українського фольклору устаткувався вже в середині XVIII століття [1, с.203]. У кожному з пісенних жанрів, безперечно, варто шукати світоглядні основи барокової людини. У ліричних піснях відображено широкий спектр переживань та ставлення до кохання; у чумацьких – життя й побут чумаків, котрі мандруючи степом міркували над власною долею, нерідко завершуючи своє життя в дорозі, на чужині; у баладах – трагічні перипетії буденних відносин; у рекрутських та солдатських – ставлення до неминучості військової служби та родинна жалоба тощо.

Отже, різні аспекти національного світогляду можемо визначити, як такі, що підпорядковуються філософському закону єдності й боротьби протилежностей. Так, героїчний і смиренний типи світогляду закарбовані в пам'ятках духовної культури доби Бароко в Україні. Хоча ці типи і є полярними,

у взаємодії та сукупності вони витворюють особливий драматичний та суперечливий бароковий світогляд. Світоглядні відповіді людини бароко на вічні питання: життя і смерті, багатства та аскетизму, вірності, чесноти, кохання й долі, варто шукати у зразках духовної культури, зокрема в музиці, як сфері нематеріального. Подальший пошук конкретних світоглядних ідей, уявлень, настанов у зразках духовної культури XVII–XVIII століть сприятиме виявленню найзагальніших тенденцій, характерних для національного світогляду взагалі.

Список використаних джерел:

1. Корній Л. Історія української музики. – Київ – Харків – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1996. 314 с.
2. Кульчицький О. Риси характерології українського народу. URL <http://litopys.org.ua/encycl/eui063.htm>
3. Українська душа / за ред. М. Шлемкевича. – Нью-Йорк-Торонто : Ключі, 1956. 63 с.
4. Чижевський Д. Філософські твори в чотирьох томах. – Т. 1 / під заг. ред В. Лісового. – К. : Смолоскип, 2005. – 402 с.
5. Чижевський Д. Філософські твори : в 4 т. – Т. 2 / під заг. ред В. Лісового. – К. : Смолоскип, 2005. – 264 с.

Науковий керівник: І. П. Мозговий – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Сумського державного університету